

7. Кузьмина Н.В. Способности, одаренность, талант учителя. - Л., 1985. - 32 с.
8. Левитан К.М. Личность педагога: становление и развитие. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1990. - 136 с.
9. Линенко А.Ф. Педагогическая рефлексия в формировании готовности студентов к профессиональной деятельности // Педагогічна освіта, досвід, проблеми, перспективи. - Миколаїв, 1996. - 126с.
10. Мышление учителя: личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Кулюткина Ю.Н., Сухобской Г.С. - М., 1990. - 104 с.
11. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога -практика // Практична психологія та соціальна робота. - 1998. - №6 -7. - С.3 -6.
12. Яблонська Т. Дослідження рефлексії майбутніх педагогів як фактору професійного становлення. - Психологія. Збірник наукових праць. - Випуск 1 (4). - Нац. Пед. ун-т ім. М.Драгоманова. - Київ, 1999. - С.86 - 90.

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ

В.Л. Зозуляк

Сучасна вища педагогічна школа України прагне забезпечити підготовку фахівця, здатного до постійного духовного самовдосконалення, активної педагогічної творчості як основи збагачення інтелектуальних та культурних надбань нації. Адже формування творчої активності майбутнього вчителя стає одним із факторів розвитку духовної культури українського народу, становлення здібностей і таланту його громадян.

Питанню творчої активності приділено чимало уваги в психолого-педагогічній літературі. Його в своїх працях, опираючись на власний досвід, обґрунтовували В. Сухомлинський, А. Макаренко, В. Сорока-Росинський, С. Шацький, В. Шаталов, С. Лисенкова та інші. Важливі аспекти проблеми творчості і творчої діяльності відображені у працях Ш.О. Амонашвілі, О.Г. Асмолова, Ю.К. Бабанського, В.В. Давидова, Г.С. Костюка, В.В. Краєвського, І.Я. Лернера, В.Ф. Паламарчук, Я.О. Пономарьова, С.О. Сисоєвої, І.О. Синиці та інших.

Аналіз психолого-педагогічної літератури обумовив мету нашого мікро-дослідження, а саме – необхідність уточнення змісту та структури поняття «творча активність особистості».

Згідно з психологічним аналізом поняття «активність» є найбільш загальним у дослідженні природи психіки, психічного розвитку, пізнавальних та творчих можливостей особистості. Саме тому, слід проаналізувати це поняття з точки зору психології та педагогіки.

У залежності від наукового підходу дослідники пропонують різні формулювання поняття «активність особистості». У найбільш загальному значенні активність особистості – це здатність людини здійснювати суспільно значущі перетворення в світі на основі присвоєння багатств матеріальної та духовної культури, яка виявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні [5, с.151].

В.Д. Небиліцин відрізняє психічну активність від особистісної активності, для характеристики якої науковець пропонує враховувати щонайменше три аспекти: а) результативний, тобто реальні досягнення; б) змістовий, тобто комплекс моральних та інтелектуальних збудників, установок, інтересів та мотивів, які визначають причини дій та вчинків особистості; в) динамічний, який формальною характеристикою здійснюваної діяльності за такими параметрами, як темп, інтенсивність, рівень тощо [4, с.27].

Для розуміння активності особистості важливе значення має положення С.Л. Рубінштейна про необхідність вивчення активності особистості з точки зору детермінізму: «Все психологические явления в их взаимосвязях принадлежат конкретному живому, действующему человеку; все они являются зависимыми и производимыми от природного и общественного бытия человека и закономерностей его определяющих» [6, с.21]. При цьому активність особистості в працях С.Л. Рубінштейна розглядаються згідно з його загальною концепцією, де зовнішні причини діють через внутрішні умови.

У розробці принципу активності в психології простежується два напрями. Це обумовлено наявністю різних підходів до дослідження особистості. Л.І. Божович, Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, Н.Ф. Талізін та інші виводять особистість із діяльності, тобто центральним поняттям є діяльність і, відповідно, проблема активності розглядається з позицій діяльності. В.Г. Ананьєв, К.А. Альбуханова-Славська та інші центральним поняттям вважають особистість, її якості, особливості, риси. Таким чином, активність з цієї точки зору є рисою особистості.

Аналогічною є точка зору авторів зарубіжних гуманістичних теорій особистості (К. Роджерс, А. Маслоу, Г. Олпорт та ін.), згідно з якими основна потреба людини – це самоактуалізація, прагнення до самовдосконалення та самовираження. Самоактуалізація передбачає опору на власні сили, наявність самостійного та незалежного погляду на основні життєві питання, а також постійний розвиток і практичну реалізацію своїх можливостей.

На наш погляд, більш обґрунтованою і доведеною є позиція авторів другого напрямку. Адже активність діючого суб'єкта визначає характер діяльності щодо досягнення мети, але не замінює його. Активність розглядається як якісна характеристика діяльності, її міра, ступінь виявлення. Цю точку зору поділяє і В.В. Коган, який, аналізуючи особистість як суб'єкт конкретної соціальної діяльності, доводить: поняття «активність» вже не тотожне поняттю «діяльність» і є як самостійною категорією, що відображає кількісно-якісну сферу діяльності особистості. На думку К. Альбуханової-Славської, принципова відмінність активності та діяльності полягає в тому, що діяльність виходить з потреби в предметі, а активність – з потреби в діяльності. Для діяльності залежність від предмета потреби буде безпосередньою, а для активності ця залежність опосередкована діяльністю. Автор також розділяє точку зору, що активність є якісною характеристикою діяльності, надає їй певної «забарвленості». Також зазначено, що активність визначає якість діяльності досить специфічно – через ставлення суб'єкта до процесу діяльності. Це ставлення містить готовність, прагнення до діяльності тощо. Тобто у виявленні активності домінують особистісні якості. Активність як риса особистості передбачає індивідуальну, звичну форму поведінки людини, в якій реалізується її ставлення до діяльності.

У навчальній діяльності готовність, прагнення до оволодіння об'єктом пізнання проявляється в усвідомленні мети, поставленої педагогом чи самостійно. Усвідомлення мети передбачає ще й задоволення від результатів навчання. Прагнення до діяльності проявляється в інтересі, допитливості, які сприяють переходу потенційної активності в реальну на цьому рівні.

На наш погляд, розгляд активності в навчальній діяльності можливий лише у випадку використання обох підходів у їхній діалектичній єдності, тобто активність – і мета діяльності, і засіб її досягнення, і результат.

У педагогіці розглядаються різні сторони проблеми в залежності від предмета дослідження. Так, виділяються соціальна (Т.Н. Мальковська), пізнавальна (Н.А. Половнікова, І.А. Редковець, Т.І. Шамова), трудова (Є.А. Ануфрієв) та інші види активності в залежності від того, характеристика якої діяльності – суспільної, пізнавальної чи трудової – є в даному дослідженні активністю.

Чимало педагогів, як і психологів, розглядають активність як рису особистості і її розвиток пов'язують зі ставленням до навчання. В якості засобів розвитку позитивного ставлення учнів до навчання вони називають різноманітні стимулятори – починаючи від цікавості учнів до вимогливості викладача. У деяких працях рішення проблеми учнівської активності вбачається у виробленні в учнів потреби в знаннях, вихованні інтересу до навчання і високої вимогливості вчителя, у використанні суспільної думки колективу класу (М.А. Данилов), в інших під активністю учня розуміють характер його ставлення до об'єктів і засобів навчання (А.К. Осніцкий). Це ще раз доводить, що обидва підходи до проблеми активності – особистісний і діяльнісний – взаємодоповнюють і збагачують один одного, а їхня діалектична єдність дозволяє всебічно розкрити предмет дослідження.

Викладене вище дозволяє припустити, що розгляд активності і суміжних із нею понять різними авторами з різних позицій дає уявлення про зміст поняття «активність особистості» як «здатності змінювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цінностей.» Як особливість особистості активність проявляється в енергійній, інтенсивній діяльності: в праці, навчанні, суспільній діяльності, різних видах творчості.

Щоб дати визначення поняттю «творча активність», необхідно, усвідомити ще одне широке поняття – «творчість».

Загальноприйнято вважати, що творчість – це вид людської діяльності, яка відрізняється, перш за все, новизною та оригінальністю. Так, важливе теоретичне значення має визначення Л.С. Виготським творчої діяльності, яка, за його словами, є «...діяльністю людини, що створює щось нове, байдуже, чи буде це утворення творчої діяльності будь-якою річчю зовнішнього світу або повною побудовою розуму чи почуття, яке живе і виявляє себе тільки в самій людині» [1, 3].

Питанню педагогічної творчості приділено чимало уваги в психолого-педагогічній літературі. Проблему вчителя як фахівця, що досконало знає свій предмет і професійно опановує цикл психолого-педагогічних дисциплін, здобуває освіту в спеціальних навчальних закладах і все життя удосконалює свою педагогічну майстерність через «читання педагогічної літератури» і глибоке проникнення в таємниці передового педагогічного досвіду, у середині XIX століття найповніше висвітлили у своїх працях вітчизняні педагоги – О.В. Духнович і К.Д. Ушинський. Для них творчий учитель – це народний учитель з широким діапазоном інтересів, що проявляє винахідливість і в дидактичній, і у виховній та громадській роботах. Про необхідність педагогічної творчості чимало говорив Я.Ф. Чепіга. Він справедливо звертає увагу на те, що в основі педагогічної діяльності лежать не ремісницькі вміння, а особистість педагога у найширшому значенні цього слова.

Т.Г. Лубенець, у свій час досліджуючи типи учителів, з-посеред інших виділяє вчителя за покликанням. Такий учитель до кінця відданий справі, вся його робота спрямована на радість і щастя учнів, його щире серце завойовує симпатію дітей.

Питання педагогічної творчості в своїх працях, опираючись на власний досвід, обґрунтовували чимало вчених.

Так, В.О. Сухомлинський доводив необхідність розуміння творчості як діяльності, спрямованої як на вибудовування власної особистості, так і на трансформацію зовнішніх процесів, явищ, речей, внесення в них змін, доповнень, удосконалень, що надають їм іншого, зміненого, нового сенсу, призначення. Видатний педагог говорив про педагогічні особливості впливу самого процесу творчості як діяльності у взаємозв'язку із фактором зворотнього впливу на особистість творця, що зумовлює як взаємозбагачення людей, так і самозбагачення творчої особистості. В.В. Краєвським досліджувались умови виникнення акту педагогічної творчості, його місця в системі педагогічної діяльності. В.А. Кан-Калик вивчає суб'єктивно-емоційну сферу творчого процесу педагога.

В.І. Загвязинський, відштовхуючись від поняття творчості як чогось нового на основі перетворення пізнаного, доводить, що в педагогічній творчості найчастіше присутня суб'єктивна новизна думок, позицій, ставлень, оцінок, почуттів, що виникають в ході навчального проектування і втілення в життя прийнятих рішень [2].

Поняття «творча активність», очевидно, спирається на базові категорії «творчість» і «активність», а тому містить характеристики обох категорій.

Аналізуючи поняття «творча активність», слід відзначити, що в науковій літературі воно трактується досить неоднозначно. Так, Р.А. Нізамов, розглядаючи проблему пізнавальної активності студентів, вважає, що творча активність – це вища форма прояву пізнавальної активності, і що в основі цих двох видів активності лежать два види мислення: репродуктивне і продуктивне, яке є ніби вираженням внутрішніх сторін пізнавальної активності. І, визначаючи безпосередньо творчу активність, науковець доводить, що це складне ставлення людини до дійсності, комплекс її якостей, де поєднуються інтелектуальні,

вольові, емоційні процеси. Творча активність – це прагнення проникнути в суть явищ, що вивчаються, внесення елементів новизни в способи, хід виконання завдання тощо.

У даному випадку спостерігається приклад розуміння творчої активності як такої, що виводиться з пізнавальної активності, є її однією з форм її вияву.

У дисертаційному дослідженні О.Г. Сущенко одним із факторів, що визначають становлення і розвиток творчої активності особистості, вважає мотивацію. Виходячи з положення про те, що активність особистості проявляється в діяльності та спілкуванні і спонукається відповідними мотивами, автор доводить, що основними структурними компонентами творчої активності є компонент інтелектуальної ініціативи, мотиваційний, комунікативний.

Важливим є положення В.В. Штепенка про те, що творча активність є більш-менш сталим утворенням у структурі особистості, що виступає не як окрема риса особистості, а як її інтегративна якість, до комплексу якої входять емоційні, інтелектуальні, характерологічні якості. Саме вони надають можливість людині працювати на рівні творчості у будь-якому виді діяльності.

О. Полякова, досліджуючи формування творчої активності студентів під час розв'язання педагогічних задач, на основі детального аналізу поняття визначає творчу активність учителя як достатньо розвинуту здатність його до цілеспрямованої і планомірної педагогічної діяльності зі створення нових духовних цінностей у собі й дітях, що характеризуються, з одного боку, прагненням і вмінням визволитись з-під впливу шаблону, заборон, сміливо взяти на себе ініціативу пошуку невідомого, а з іншого – спроможністю до свідомого самоконтролю, організованості, самодисципліни. Крім того, автор зазначає, що творча активність як атрибут особистості, її внутрішнє найцінніше надбання проявляється і розвивається тільки у її творчій діяльності, характеризується у межах цієї діяльності граничним напруженням і зосередженням в одному напрямі вольових, емоційних, інтелектуальних, фізичних зусиль. Рушійною силою творчої активності є мотивація.

Проаналізувавши наукову літературу стосовно поняття «творча активність», можна стверджувати, що це інтегративна якість особистості, яка охоплює її мотиваційну, інтелектуальну, комунікативну, емоційну сфери, здійснюється в творчій діяльності і передбачає створення чогось повністю чи частково нового з докладанням вольових, емоційних, інтелектуальних, фізичних зусиль.

Література:

1. Выготский Л.О. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк: Кн. для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 93с. – С.3
2. Загвязинский В.И Педагогическое творчество учителя. М.: Педагогика, 1987. – 160 с.
3. Небылицин В.Д. Актуальные проблемы дифференциальной психофизиологии // Вопр. психологии. – 1971. – №6. – С. 13 -36.
4. Психология. Словарь / под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Педагогика,1990. – 404с.
5. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. - М.: Педагогика, 1973. – 416с. – С.21.
6. Теплов В.М. Избр. труды. В 2 -х т. – Т.1. - К.: Педагогика, 1985. – 329с. – С.209.

РОЛЬ САМОВИХОВАННЯ У ЗМІЦНЕННІ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

А.С. Кошолан

Учитель за специфікою своєї діяльності, як і лікар, повинен бути активним пропагандистом здорового способу життя. Необхідною умовою успішного виконання цього професійного призначення є належний фізичний стан самого вчителя, його прагнення до постійного самовдосконалення. Останнє розглядається нами як активна діяльність особистості, спрямована на поліпшення власного фізичного стану.

Мета даної статті полягає в з'ясуванні ролі самовиховання у зміцненні фізичного здоров'я майбутніх учителів.

Специфіка самовиховання як фактора розвитку особистості, зміцнення її фізичного стану полягає в тому, що воно являє собою не особливе заняття, яке вибирає людина, так само, як вона вибирає професію. Самовиховання – це певний тип ставлень, вчинків, дій особистості до самої себе і власного майбутнього з точки зору відповідності певному ідеалу. Воно здійснюється в кожному вчинкові, у кожній ситуації.

Роль означеного феномена у фізичному самовдосконаленні значною мірою визначається тим, що принцип максимальної ефективності саморозвитку полягає у прагненні людини (усвідомленому й інстинктивному) якнайшвидше розвинути всі ті якості, сили і здібності, які в ній уже виявились. Усвідомлюючи необхідність вдосконалення в будь-якій галузі, в тому числі і в зміцненні фізичного стану, особистість починає це робити з наростаючим ступенем самостійності й осмисленості. За таких умов особисте вдосконалення виступає в першу чергу як виявлення творчо перетворювального ставлення людини до самої себе. Воно, власне, є способом творчої взаємодії людини, культивування нею самої себе через активну участь в основних сферах соціального життя. В результаті відбувається прискорення психічного, а також фізичного розвитку особистості, що й становить провідну функцію самовиховання.

Про роль самовиховання у розвитку особистості яскраво свідчить знайомство із біографією видатних людей. Зокрема, вчені дослідили, що із чотирьохсот всесвітньо відомих особистостей:

- три чверті у дитинстві зазнали певних труднощів: бідність і розпад сім'ї, приниження, терор. В одних у сім'ї було нестабільним матеріальне становище від прекрасного до злиднів. Інші страждали від своїх фізичних вад або від постійного незадоволення батьків їхнім навчанням у школі чи успіхами в інших сферах життя;

- з вісімдесяти письменників, які працювали у жанрі пригодницької літератури та драматургії, сімдесят чотири вийшли з сімей, у яких ще в дитячому віці їм довелося зазнати наруги, людських драм, що розігралися між їхніми батьками. Серед двадцяти поетів такі враження з дитинства винесли шістнадцять;

- чверть із числа досліджуваних мала фізичні недоліки: сліпоту, глухоту, хронічні хвороби, невдалу зовнішність, низький зріст, дефекти мови і т.д. [6].

Очевидно гостра потреба цих людей у компенсації своїх фізичних вад і життєвих негараздів спричинила до активного самовдосконалення, що в свою чергу виявилось головним стимулом у боротьбі за успіх у житті.

Яскравим підтвердженням ролі самовиховання у фізичному вдосконаленні є особистий приклад Ю. Власова, відомого спортсмена, чемпіона олімпійських ігор, який після завершення своєї спортивної кар'єри відчув різке погіршення стану здоров'я. Але внаслідок вольових зусиль і наполегливих тренувань зумів відновити свою спортивну форму і, найголовніше – повірити у себе, у можливість самовдосконалення.

Варто зазначити, що самовиховання – якісно відмінний етап у розвитку особистості, що відкриває широкі горизонти у взаємодії між нею і зовнішнім світом шляхом, усвідомлення